

RESUMÉ**PLNÉ TŘÍDY I PRÁZDNÉ LAVICE: VÝZVY DEMOGRAFICKÉHO VÝVOJE PRO ČESKÉ ŠKOLSTVÍ**

Nikola Šrámková

Česká republika se nachází v bodě zlomu: na jedné straně stojí historicky nejnižší porodnost, na straně druhé nerovnoměrná vnitřní a vnější migrace, která na některých místech způsobuje nedostatek kapacit a jinde úbytek dětí. Systém čelí a bude čelit výzvě, jak zajistit kvalitu a rovný přístup k výuce v prostředí výrazných regionálních disparit.

Bariéry při plánování kapacit ve vzdělávání na straně samospráv

Současný systém řízení kapacit naráží na několik zásadních limitů, které ztěžují samosprávám roli zřizovatele:

- **Nutnost dalšího analytického zpracování a interpretace dostupných dat:** Bariérou ve využitelnosti zdrojů dat je to, že většina nabízí datovou základnu, kterou však lze využít pouze v případě, že obce disponují odbornou analytickou kapacitou na její další zpracování a interpretaci.
- **Data pro příliš velké území:** Nová, ministerstvem školství v lednu spuštěná *Aplikace pro vizualizaci demografických predikcí* nabízí data na úrovni ORP. Nicméně ani tento nástroj nebude pro obce nejspíš dostatečně funkční, protože data na úrovni celého ORP jsou pro obce málo využitelná. Český systém obcí je příliš rozdrobený na to, aby byl údaj za celé ORP pro jednotlivé zřizovatele užitečný, a pro obce je užitečnější plánovat na základě počtu narozených dětí v obci za poslední tři roky.
- **Příliš malé území:** Současně platí, že čím menší je populační rozsah území, pro které se prognóza vytváří, tím větší je míra nejistoty. Proto se malým obcím doporučuje zapojit se do meziobecní spolupráce. Takové území je dostatečně velké pro spolehlivější plánování, ale zároveň dost blízké místní realitě, aby byla data prakticky využitelná.
- **Nedostatek odborných kapacit malých obcí:** 97 % českých obcí má méně než 8 000 obyvatel. Tyto samosprávy často nemají personální sílu na zpracování vlastních demografických studií.
- **Nevyjasněné kompetence:** Není jasné, kdo má provádět demografické prognózy (na lokální, regionální a státní úrovni); zodpovědnost za zohledňování demografického vývoje a jeho dopadů při výkonu územně plánovací činnosti je sdílená.
- **Rozpor mezi rejstříkovou a reálnou kapacitou:** Oficiální data v rejstříku MŠMT často neodpovídají realitě. Například v Praze tvoří reálná kapacita pouze 90 % té rejstříkové. Rejstřík nebere v úvahu specifické potřeby škol, jako jsou odborné učebny nebo prostory pro podpůrná opatření.

- **Problematika trvalého bydliště:** Obce často nevědí o dětech, které v nich skutečně žijí, ale nemají v místě trvalý pobyt. Tento jev v kombinaci se **spádovou turistikou** (účelové přihlašování dětí do žádaných škol) znemožňuje přesné predikce.
- **Migrace:** Ze všech demografických ukazatelů ten nejméně stabilní, nejrychleji reaguje na různé vnější faktory.

Demografická realita: Propad natality a regionální disparita

- **Historické minimum narozených dětí:** V roce 2024 se v ČR narodilo pouze 84 311 dětí, což je nejméně v celé historii měření. Prognózy pro rok 2025 jsou ještě pesimističtější a očekávají pokles pod hranici 77 tisíc dětí.
- **Kritický pokles plodnosti:** Úhrnná plodnost v roce 2024 klesla na 1,37 dítěte na jednu ženu, přičemž pro zachování populační stability je nezbytná hodnota 2,1. Tento trend vede k rychlému stárnutí populace a zvyšování indexu stáří (poměr seniorů 65+ k dětem do 15 let).
- **Migrace jako korektor:** Celkový počet obyvatel ČR prudce neklesá díky imigraci, která částečně sytí trh práce i školský systém, ale zároveň přináší nové nároky na integraci dětí s odlišným mateřským jazykem (OMJ), zejména v Praze a průmyslových centrech.
- **Regionální disparita:** Pokles počtu dětí není rovnoměrný. Mezi lety 2021 a 2024 například klesl počet narozených v Karlovarském kraji o 31 %, zatímco v Praze pouze o 20 %. Lokálně budou některé oblasti růst (zejména jejich příměstské a městské oblasti), jiné budou čelit úbytku populace. Nedostatek míst ve školách bude do budoucna problematikou spíše lokální než regionální či republikovou; někde naopak budou řešit nedostatek dětí a problémy s tím spojené. Tato nerovnováha vytváří v aglomeracích tlak na infrastrukturu, zatímco v periferiích vede k „odlivu mozků“. Regionální rozdíly ve vývoji počtu dětí povedou také k rozdílným nárokům na učitelské kapacity.

Klíčové výzvy pro jednotlivé stupně vzdělávání

Mateřské školy

- Od 1. ledna 2026 vzniká obcím zákonná povinnost zajistit místo pro děti od tří let. Dostupnost mateřských škol je přitom územně nerovnoměrná a i do budoucna se bude regionálně lišit. Některé obce se budou potýkat s nedostatečnými kapacitami, jiné s úbytkem dětí. Nedostatek míst v MŠ přitom brání rodičům, zejména matkám, v návratu na trh práce, což způsobuje miliardové ztráty veřejných rozpočtů.
- Pro adekvátní nastavení kapacit mateřských a základních škol bude důležité sledovat vývoj úrovně plodnosti a vývoj počtu osob ve věku do tří, respektive šesti let. Počet dětí v jednotlivých ročnících určuje, kolik bude za několik let dětí a žáků ve školách. Užitečným ukazatelem je také odhad budoucího vývoje založený na počtu nově

přijatých dětí do mateřských škol podle věku, vztažený k celkovému počtu dětí daného věku v populaci. Situace se však bude v jednotlivých obcích lišit, a tak by si měly (zejména malé) obce spočítat zvlášť průměr za jednotlivé roky.

- Sledování kapacit je problematické, protože data MŠMT a ČSÚ pracují jen s institucemi vedenými v rejstříku škol a nepodchycují například dětské skupiny bez práva poskytování předškolní přípravy, dětské kluby a jiná soukromá zařízení.
- Největší kapacitní nároky by se podle projekce MŠMT na úrovni ORP do roku 2035 měly týkat velkých měst (Praha, Brno, Plzeň) a naopak mezi nejzatíženější oblasti by již neměly patřit suburbánní ORP v jejich blízkosti. Modelace PAQ Research uvádí, že před problémem navýšení kapacit bude stát přibližně 343 obcí. Pokud se obcí dotkne rozšiřování kapacit s nejistou demografickou prognózou, mohou investovat například do vícefunkčních budov. V rámci spolupráce mezi obcí/obcemi a krajem lze vytvářet také tzv. kampusy, kde se může přelévat potřeba kapacit mezi stupni vzdělávání od mateřských škol po školy střední.
- V některých místech nedostatečné kapacity vyplňuje privátní sektor. Podíl dětí, které navštěvují soukromé mateřské školy, narůstá. Je to dáno jednak nedostatečnými kapacitami veřejných školek (dlouhodobě např. ve Středočeském kraji), ale soukromá zařízení také pro část rodin představují alternativu k místní veřejné školce.
- Opačný problém, tedy úbytek dětí a udržení provozu školek, bude muset řešit cca 486 obcí. Školka je často vnímána jako důležitý atribut obce a její zavření může vést k odchodu mladých rodin. Proto je vhodné, aby uzavření MŠ bylo doprovázeno alternativním využitím budovy ve prospěch místní komunity. Mateřské školy, které v následujících letech pravděpodobně zaznamenají pokles počtu dětí, mohou toto období využít jako příležitost ke zkvalitnění vzdělávání, cílenější podpoře opatření, ke zlepšení spolupráce s potřebnými rodinami, zlepšení spolupráce mezi MŠ a ZŠ atp. Dále jim také vznikne kapacita přijímat i mladší děti (oproti jiným zemím má ČR v mezinárodním srovnání výrazně méně dvouletých dětí v předškolním vzdělávání).
- Výkyvy v demografickém vývoji nejvíce zasáhnou obce s malými mateřskými školami, kde mateřskou školu navštěvuje maximálně 24 dětí (asi jedna třída) nebo 25–48 dětí (asi dvě třídy). Pokles či nárůst o několik dětí může v těchto obcích znamenat nutnost zásadního zásahu, například investovat do nové školy, přístavby, rekonstrukce objektu či nové budovy, dotovat neefektivní provoz poloprázdné mateřské školy nebo v krajním případě školku úplně zavřít.

Základní školy

- Lokální kapacity ovlivňují nereálné rejstříkové kapacity, spádová turistika, migrace, odklady povinné školní docházky i opakování ročníků, ale také například pověst školy, zaměření, forma výuky. U vývoje počtu žáků na 2. stupni základních škol hraje svou roli také podíl žáků, kteří odejdou do víceletých gymnázií, případně do osmiletých konzervatoří.

- Podobně jako v případě mateřských škol je i vytíženost kapacit základních škol regionálně (lokálně) nerovnoměrná. Výrazný nárůst žáků někde již vede nebo v budoucnosti povede k přetíženým třídám a školy budou řešit, jak naložit s prostorem a neomezit kvalitu výuky. Na prvním stupni je situace kritická v prstenci kolem Prahy a Brna, kde kapacity nestačí ani pro spádové děti.
- V jiných oblastech budou žáci chybět. Hrozí zde rušení škol, které jsou však často jediným kulturním centrem obce. Zánik školy v malé obci pak urychluje odchod mladých rodin. Udržet kvalitu výuky v malých či poloprázdných třídách je však složité a zároveň finančně nákladné, rovněž najímání kvalifikovaných učitelů a zajištění podpůrných pozic je náročné.

Střední školy

- Kraje jako zřizovatelé dlouhodobě podceňují poptávku po všeobecném vzdělávání. Nedostatek míst na gymnáziích a lyceích nutí žáky k volbě odborných oborů, které neodpovídají jejich aspiracím ani budoucím potřebám trhu.
- Řešením je datově podložená restrukturalizace oborové soustavy. Ta by měla reagovat nejen na demografický vývoj, ale také na měnící se vzdělávací aspirace žáků a obtížně předvídatelný vývoj společnosti a trhu práce. Zároveň je však nutné zdůraznit, že budoucí vývoj nelze s jistotou předpovědět. Je možné, že například vlivem rozvoje umělé inteligence vzroste zájem o některé odborné programy, které dnes ještě ani neexistují.

Opatření státu pro optimalizaci vzdělávací soustavy a modely meziobecní spolupráce

- Nerovnoměrný demografický vývoj vede na řadě míst k neefektivitě vzdělávacího systému. Státní administrativa to považuje za výrazný problém, a proto schválila v roce 2025 tzv. minimální velikost školy (každá z právnických osob má mít alespoň jednou za poslední tři roky minimální počet 180 dětí nebo žáků). Stát přijal zároveň řadu opatření, která mají obce motivovat ke slučování škol (financování podpůrných pozic, převod financování nepedagogů na zřizovatele).
- Na pokles počtu dětí a nerovnoměrný demografický vývoj mohou obce reagovat také různými modely meziobecní spolupráce. Modely mají řadu výhod, zejména představují v některých případech zvýšené příjmy na žáka (v případě svazkových škol a ŠPO navýšení o 20 %). Narážejí ale také na překážky, například obavu obcí ze ztráty kontroly nad „svými“ školami nebo z administrativní náročnosti či poklesu příjmů jednotlivých obcí.

Vybrané modely meziobecní spolupráce:

- **Společenství obcí:** Nová forma spolupráce od ledna 2024 umožňuje sdílet nejen administrativu, ale i přenesenou působnost. Společenství může zaměstnávat sdílené pracovníky (IT správce, účetní, GDPR agenty) a školní poradenská pracoviště (psychology, speciální pedagogy) pro celý region. Ministerstvo vnitra tento model

upřednostňuje před dobrovolným svazkem obcí (DSO), který již nebude v budoucnu podporován.

- **Svazkové školy:** Umožňují spojit řízení více škol pod jednoho ředitele při zachování výuky v jednotlivých obcích. Existující školní budovy v obcích mohou zůstat zachovány. Svazkové školy dostávají na každého žáka o 20 % více peněz než základní školy zřizované jedním zřizovatelem. Ředitelům odpadá starost o účetnictví, administraci projektů apod., protože se tyto agendy zpracovávají společně za celý svazek.
- **Školská právnická osoba (ŠPO):** Od roku 2026 může jednu ŠPO zřizovat více obcí společně bez nutnosti zakládat svazek. Tento model zjednodušuje správu a umožňuje flexibilní sdílení majetku i personálu. ŠPO dostávají na každého žáka o 20 % více peněz než základní školy zřizované jedním zřizovatelem.

Doporučení pro státní správu a samosprávy

Aby bylo možné zajistit dostupnost a kvalitu vzdělávání bez ohledu na populační vlny, je nezbytné implementovat systémová opatření založená na datech a posílení meziobecní spolupráce. Následující doporučení nabízejí konkrétní kroky pro státní správu i samosprávy, s důrazem na využívání moderních nástrojů řízení, jako jsou svazkové školy či společenství obcí, které umožňují sdílet náklady, odborný personál i administrativní zátěž.

Doporučení pro státní správu:

- **Opatření na úrovni státních politik:** zejména rodinné politiky (např. dostupné MŠ i pro mladší děti, větší podpora flexibilních úvazků), bytové politiky (opatření k dostupnému bydlení pro mladé rodiny), které přesahují možnosti obcí.
- **Systémová podpora plánování:** Vyřešit rozdělení kompetencí mezi státem, kraji a obcemi v pořizování demografických prognóz a projekcí a zajistit menším obcím přístup k metodické podpoře a dotacím na pořízení profesionálních demografických prognóz.
- **Rejstřík pedagogů:** Zavést registr ke sledování kvalifikovanosti a aprobovanosti v reálném čase, aby stát mohl cíleně reagovat na regionální nedostatky.
- **Změna legislativy a RUD a podpora meziobecní spolupráce: současné nastavení RUD nemotivuje ke spolupráci:** obce, které zřizují školu, dostávají z RUD peníze na žáka, avšak tyto prostředky nejsou účelově alokovány, a tak je obce využívají i na jiné agendy; obce, které vlastní školu nezřizují, ale musí plnit svou zákonnou povinnost, nedostávají peníze z RUD a přispívají na provoz školy v jiné obci.
- **Cílená finanční podpora:** Dotační tituly pro obce na přestavbu škol v reakci na negativní dopady demografického vývoje.

Doporučení pro samosprávy (zřizovatele)

- **Koncepčnost založená na datech:** vytvoření demografické studie, ideálně i s okolními obcemi v celé lokalitě, která je dopravně dostupná; pravidelné vyhodnocování a aktualizace prognózy, návrhy opatření založené na datech; níže uvádíme několik tipů, jak postupovat.
- **Zpřesnění dat:** Aktualizovat rejstříkové cílové kapacity škol tak, aby odrážely reálnou kapacitu budov a provozu. Na základě přesných dat lze efektivněji plánovat a výsledky analýz mají vyšší validitu.
- **Investice do kapacit:** Tam, kde to dává smysl dle výsledku demografické studie, investovat do rozšiřování kapacit. Pokud by mělo dojít k nové výstavbě, zvážit svazkovou školu či víceúčelovou budovu. U menších obcí, kde počty dětí a žáků klesají, zvážit možnosti meziobecní spolupráce (níže přinášíme několik tipů, jak postupovat).
- **Investice do multifunkčnosti:** Při nové výstavbě (např. svazkových škol) projektovat budovy jako víceúčelové. S klesající populační vlnou musí být prostory snadno adaptovatelné na komunitní centra, domovy pro seniory či knihovny.
- **Otevřená komunikace:** Změny ve školské síti (např. slučování ředitelství) jsou politicky citlivé. Je nezbytné včas a srozumitelně vysvětlovat občanům, že cílem není rušení výuky, ale zajištění kvalifikovaných učitelů a lepších služeb pro jejich děti.
- **Vliv na migraci:** Posilovat motivaci k přistěhování mladých lidí a rodin, u nichž je vyšší pravděpodobnost, že se přistěhují, pokud budou mít k dispozici potřebné zázemí (např. dostupné bydlení, kulturní vyžití, školy či zdravotnické služby).
- **Meziobecní spolupráce:** Demografické plánování pro menší území nemusí být spolehlivé. Proto se malým obcím doporučuje zapojit se do meziobecní spolupráce, v jejímž rámci může mít demografická prognóza a projekce pro širší celek obcí vyšší vypovídací hodnotu. Níže uvádíme několik tipů, jak postupovat.
- **Zpřesnění podmínek meziobecní spolupráce:** Vymezit detailně role a mechanismy spolupráce mezi předsedou DSO či SO a ředitelem školy ve stanovách, tak aby si do svých kompetencí nezasahovali. Předseda svazku a ředitel tzv. svazkové školy musí brát v potaz rozdílnost jednotlivých pracovišť a nepřevádět automaticky jednu praxi z jedné budovy do druhé. A také nevytvářet soutěživé prostředí a pečovat o vztahy tak, aby nevznikaly konflikty typu „my versus oni“.

Celou analýzu naleznete online na webu eduin.cz, po načtení QR kódu do svého mobilního telefonu.

→ [nebo v interaktivním pdf po kliknutí zde](#)